

Η ΝΥΣΑ ΣΤΟΝ ΜΑΙΑΝΔΡΟ

Θάνος Γ. Παπαθανασόπουλος

Αρχιτέκτων

Στη μήνυση του αρχαιολόγου Κωνσταντίνου Κουρουνιώτη
και των σημερινών αδελφών Κώστα, Γιάννη, Μαριάνθης
Ανδρούσσης και Αγγελικής Αράνης.

Από τότε που, σπουδαστής ακόμα, διάβασα τα χρονικά των ανασκαφών του Κωνσταντίνου Κουρουνιώτη¹ στην αρχαία ελληνική πόλη της Μικράς Ασίας Νύσα, μου άρεσε να σκέφτομαι ότι η γιαγιά μου η δασκάλα, Μαριάνθη Αρώνη, η μητέρα της Άσπας, μαζί με τ' αδέλφια της, ένα Σαββατοκύριακο τον Ιούλιο του 1921, πήρε το τρένο από τη Σμύρνη, έφτασε στο Αιδηνό και από εκεί κατευθύνθηκε με άμαξα στη Νύσα, όπου συναντήθηκε με τον γνωστό της αρχαιολόγο, ο οποίος μια και ήταν αργία (για τους άλλους) βρήκε ευκαιρία να την ξεναγήσει στα αρχαία ερείπια. Αυτή η εικόνα, γέννημα της σκέψης μου, ξαναλέω, έρχεται πιο συχνά και πιο έντονα στο μυαλό μου στις μέρες μας, που είναι ορατός (έστω θαμπά, ίσως πολὺ θαμπά ακόμα) ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Τουρκίας – ένας στόχος στην επίτευξη του οποίου η Ελλάδα πάει πρωταγωνιστικό ρόλο. Αυτές ο εξελίξεις που, κατά τη γνώμη μου, σημαίνουν το τέλος μιας εποχής και κυρίως την αρχή μιας επιποδόφρας επομένης, αφού είναι ανοιχτός ο δρόμος για την προσποτική ένταξης και συμμετοχής της γείτονος στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, όπου αναμφισβήτητο κεκτημένο στα κρατή μέλη είναι τα πανανθρωπίνα κοινωνικά και απομικά δικαιώματα, η ελευθεροτυπία, η ελεύθερη διάδοση και ανταλλαγή απόψεων και ιδεών, ο σεβασμός των πολιτιστικών αξιών, των επιστημονικών πορισμάτων και φυσικά η ελεύθερη διακίνηση των πολιτών. Οι τραγικές περιόδου πέρασαν, οι μνήμες φυσικά υπάρχουν, αλλά το μέλλον πρέπει να επιφυλάξει μόνο καλύτερες καταστάσεις και επικοδιμητικές προσποτικές.

Όπως πιστεύω, σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα και σχετικά με το θέμα των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της Μικράς Ασίας, εκ των πραγμάτων τίθεται το ερώτημα του πότε θα έπρεπε να ξεκινήσουν πρωτοβουλίες από τους αρμόδιους κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς για να πραγματοποιηθούν κοινά ελληνοτουρκικά προγράμματα έρευνας των αρχαίων μνημείων, αυτονόητα μέσα στο πλαίσιο των ενδιαφερόντων του πουπουργείου Πολιτισμού της Τουρκίας. Ακόμα, επειδή και στην Τουρκία, όπως και στη χώρα μας, λειτουργούν ξένες αρχαιολογικές σχολές με σημαντικό αρχαιολογικό έργο, έχει έρθει, πιστεύω, η ώρα να ζητηθεί η δημιουργία αντίστοιχης ελληνικής αρχαιολογικής σχολής στη γείτονα χώρα.

1. Χάρτης της δυτικής Μικράς Ασίας.

Ιστορικά στοιχεία της Νύσας

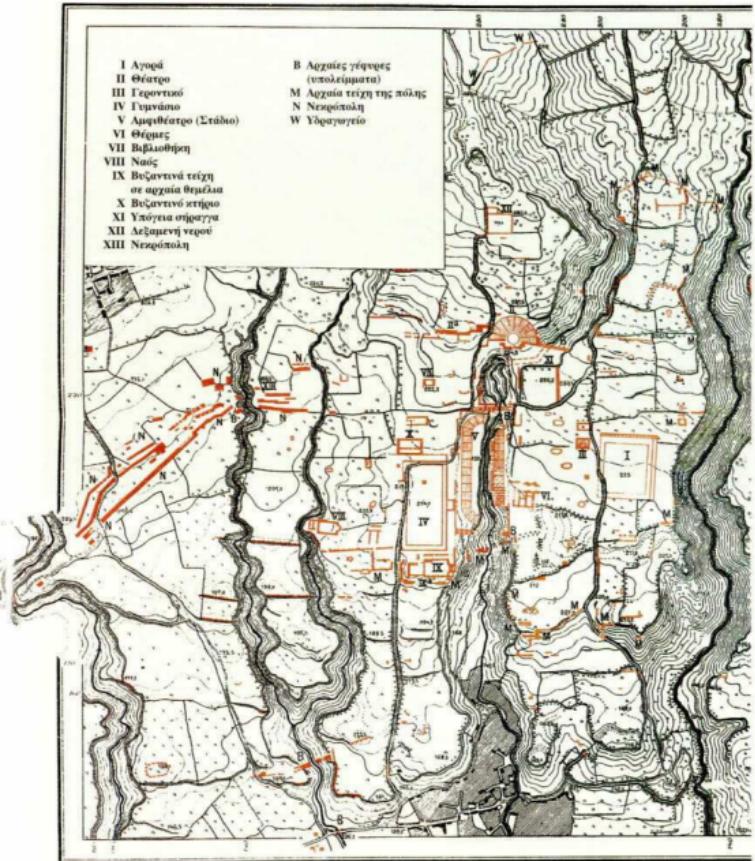
Την ιστορία της Νύσας τη γνωρίζουμε κυρίως από τις αναφορές του Στράβωνα και του Στέφανου Βιζαντίου, από τις επιγραφές, τα νομίσματα και τα άλλα ανασκαφικά δεδομένα, καθώς βέβαια και από τα ίδια τα μνημεία της πόλης που αντέξανται στο χρόνο.

Κατά τον μικρασιατή ιστορικό και γεωγράφο Στράβωνα (β' μισό 1ου αι. π.Χ.-αρχές 1ου αι. μ.Χ.), τρεις λακεδαμώνοι αδελφοί, ο Αθμύμερος, ο Αθμύμαδος και ο Υδρόλος, ίδιουν τρεις πόλεις στην Καρία που πήραν το όνομά τους. Επειδή ίματα κάποτε αραιάστατα σηματικά ο πληθυσμός τους, οι κάποιοι συνοικίστηκαν σε μια άλλη πόλη της Καρίας, τη Νύσα (εικ. 1). Όπως σημειώνει ο Κουρουνιώτης, η Νύσα ήταν συνηθισμένο άνομα στον αρχαίο ελλαδικό χώρο, πράγ-

2. Τοπογραφικό σχέδιο της Νύσας (Diest 1913, πλ. II).

- I Αγορά
- II Θέατρο
- III Γεροντικό
- IV Γυμνάσιο
- V Δημοθέατρο (Στάδιο)
- VI Θέμες
- VII Βαζίλιοθηρί
- VIII Ναός
- IX Βεζαντινή τείχη σε αρχαία θεμέλια
- X Βεζαντινό κτήριο
- XI Υπόγεια σήραγγα
- XII Δεξιαινή νερού
- XIII Νερόποτα

- B Αρχαίες γέφυρες (υπολείμματα)
- M Αρχαία τείχη της πόλης
- N Νερόποτα
- W Ύδρωνγετο

μα που βασικά οφείλεται στη σχέση του με το δεύτερο συμτατικό του ονόματος του θεού του κρασιού, του Διόνυσου³.

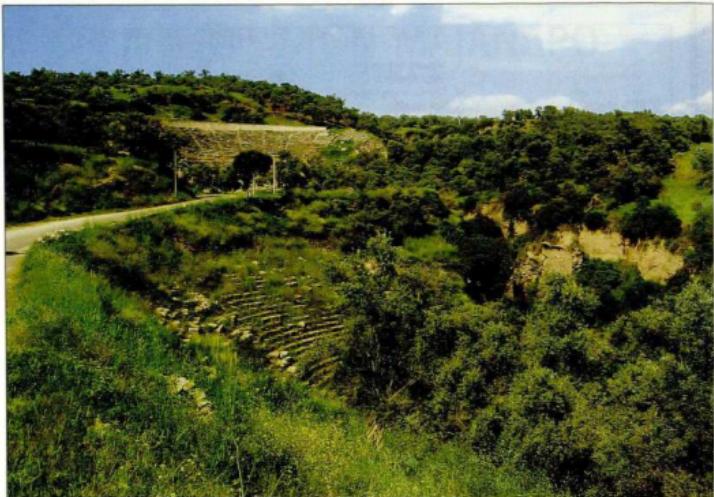
Η παράδοση που καταγράφει ο Στράβων, κατά τη γνώμη μου, ίσως έχει τις γενεσιούργες ρίζες της σε κάποιο άγνωστό μας σπαρτιατικό μεταναστευτικό κύμα του θου αιώνα π.Χ. ή ακόμη παλαιότερα. Οι Νυσαίες πάντως θεωρούσαν ότι πρώτος κατόκος και οικιστής της πόλης τους ήταν ο Λακεδαιμόνιος Αθημύβρος⁴.

Κατά τον Στέφανο Βυζαντίου (μέσα δου αι. μ.Χ.) τον Αντίοχο ο Σωτήρ⁵ (324-261 π.Χ.), που βασίσευε στη Συρία από το 280 π.Χ. έως το θάνατό του, ιδρύσως την πόλη και της έδωσε το όνομα της γυναικά της Νύσας⁶. Ωστόσο, συμφωνα με άλλη εκδόχη, το όνομα της γυναικάς του ήταν Στρατονίκη και προς τιμήν της ο Αντίοχος μετονόμασε

την παλιά πόλη της Καρίας, Ιδριάδα, σε Στρατονίκεια, η οποία μάλιστα, σύμφωνα με τον Στράβωνα⁷, ήταν στοιλισμένη με πολιτελή οικοδομήματα. Επομένως, το πιθανότερο είναι ότι η ονομασία της πόλης σχετίζεται, όπως προαναφέρθηκε, με το δεύτερο συνθετικό του ονόματος του Διόνυσου, τον οποίο οι Νυσαίες τιμούσαν ιδιαίτερα, όπως αποδεικνύεται από τα νομίσματα που φέρουν την εικόνα του θεού⁸ καθώς και από τη μαρτυρία του Στράβωνα για την καλλιέργεια της αμπέλου στην περιοχή και την παραγωγή εξαιρεπτικού οίνου «...και υπέρ της πόλεως ἐν τῷ δρει τά Άραμα, δένεν άριστα οίνος ὁ Ἀρομεῖς»⁹.

Μαζί με την Έφεσο και τις Τράλλεις, η Νύσα περιήλθε στο βασίλειο της Περγάμου επί Ευμένους II, μετά τη μάχη στη Μαγνησία (189 π.Χ.), όταν ο ηττημένος Αντίοχος περιόρισε το κράτος

3. Νύσα. Η βόρεια πλευρά του αμφιθέατρου από τα νότια. Αριστερά, στο πέταλο, οι βαθμίδες που εδράζονται στο φυσικό έδαφος και απένοντι τους οι βαθμίδες που βρισκονται στην επίχωση της σήραγγος. Στο βάθος, το κοίλο του θεατρού.

του νότια του Ταύρου. Οι πληροφορίες για τη Νύσα είναι πικνότερες από τότε που η πόλη, καθώς και ολόκληρο το περγαμηνό κράτος καταλήφθηκε από τους Ρωμαίους.

Αν και σε μημεία της Νύσας είναι εμφανείς οι μετατροπές των χρόνων της Ρωμαιοκρατίας, η πόλη χαρακτηρίζεται ελληνιστική αφού, όπως τονίζει ο Κουρουνώπης, η τεχνοτροπία των μνημείων σε τμήματα της αγοράς, του θεάτρου και του γεροντικού, δείχνει παλαιότερη της ρωμαικής κατάκτησης¹⁰.

Σύμφωνα πάντα με τη μαρτυρία του Στράβωνα, η Νύσα ήταν η πατρίδα οπουδιών προσωπικοτήτων, όπως του στωικού φιλοσόφου Απολλώ-

νιου, άριστου μαθητή του Παναίτιου, του ιστορικού Μενεκράτη¹¹, μαθητή του Αρισταρχου, καθώς και του γιου του γραμματικού και ρήτορα Αριστόδημου ο οποίος, στα βαθιά του γεράματα, είχε ως μαθητή, στην παιδική του ηλικία, τον ίδιο τον Στράβωνα. Αυτός μάλιστα, ο Αριστόδημος, είχε ιδύσει δύο σχολές στην πατρίδα της Νύσας, όπως ακριβώς και στη Ρόδο όταν βρέθηκε εκεί: μία σχολή ψητορικής, στην οποία δίδασκε το πρωτό, και μία γραμματικής, όπου δίδασκε το απόγευμα. Ο ίδιος πηγε και στη Ρώμη για να διδάσκει γραμματική στους γιους των ρωμαίων στρατηγού Πομπήιου.

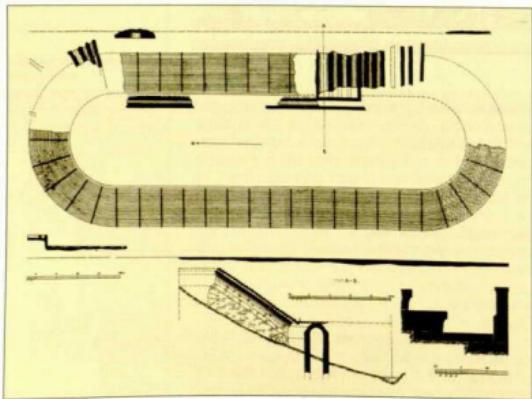
Από τη Νύσα ήταν και άλλοι αξέιδοι γραμματικοί, όπως ο αδελφός του Αριστόδημου Σύστρατος και ο ανιψιός του, επίσης Αριστόδημος, ο οποίος υπήρξε και δάσκαλος του Πομπήιου¹².

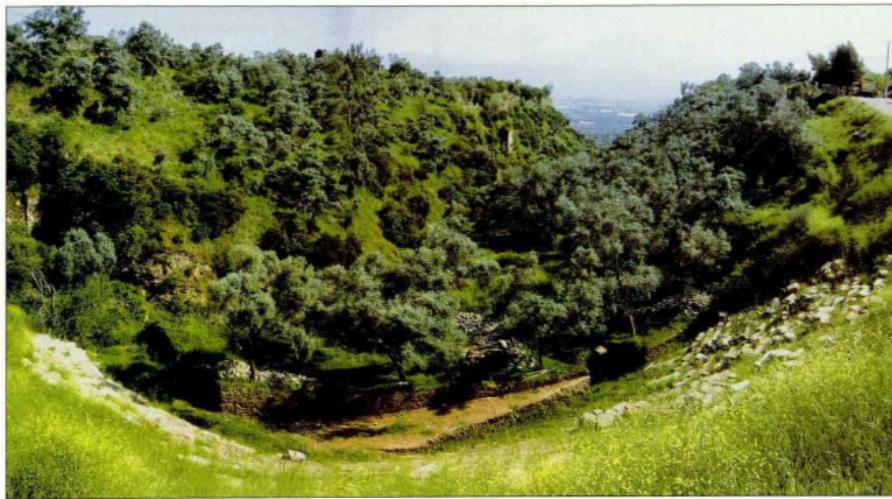
Οσον αφορά τη Νύσα, την «επί Μαιάνδρῳ», όλα συντηγορούν για το ότι, εκτός από σημαντικό εμπορικό κέντρο στο δρόμο που από την Εφέσο και τις Τράλλεις¹³ (από την οποίας απέχει 25 χλμ.) κατέληγε στην Αντιόχεια, εξασφαλίζοντας στους κατοίκους οικονομική ειμάρεια, ήταν και ενα ιδιαίτερο γνωστό πνευματικό κέντρο που άνθησε στην ελληνιστική περίοδο, στους χρόνους δηλαδή «...του αρχαιοελληνικού θαυματος, της χρυσής εκείνης εποχής ούτε δύο αιώνων, όπου τόσοι καὶ τόσα μεγιστοί ξεπινάκτησαν λέγοντας καὶ ποιῶντας τα μέγιστα καὶ τα καιρώτατα τῆς σκέψης καὶ τῆς τέχνης»¹⁴.

Πώς αλλιώς θα μπορούσε άλλωστε να αιτιολογηθεί ότι η εύπορη, όπως φαίνεται, οικογένεια του Στράβωνα τον έστειλε για τα πρώτα του γράμματα, από τη μακρινή Αιμιλία του Πόντου, στον οπουδάιο και περιήζητο δάσκαλο Αριστόδημο, ο οποίος δίδασκε στη Νύσα.

Πρέπει ακόμα να υπογραμμιστεί ότι, εκτός από τα προγενεστέρα του ιστορικά στοιχεία για

4. Οριζοντιογραφία του αμφιθέατρου. Στην τομή AB σχεδιάζεται η σήραγγα (ενύψωση) που διοργάνωσε τα υπέρ του χειμάρρου (Diest 1913, πιν. VI).

5. Νύσα. Το αμφιθέατρο από τα βόρεια ανάμεσα στους δύο χαρακτηριστικούς λόφους της πόλης.

τη Νύσα, ο Στράβων, είτε αναφέρεται στον Πομπτιο, είτε στον Αύγουστο είτε στην ίδια την πόλη, περιγράφει σύγχρονές του προσωπικότητες και αναφέρεται σε επικαίρια περιστατικά της ζωής του. Μας πληροφορεί για την ιστορία του Χαιρημονία και του Πυθόδωρου, μελών μας πάμπλουτης οικογένειας της Νύσας. Ο Χαιρήμων, που στον Α' Μιθριδατικό πόλεμο, αντίθετα με τους άλλους Έλληνες, τάχθηκε με τα μέρη των Ρωμαϊκών ενισχύοντάς τους, επικρύψθηκε μαζί με τους γιους του και εκτελέστηκε. Αργότερα, σταν οι Ρωμαίοι νίκησαν, αντέμειψαν την οικογένεια του Χαιρήμωνα με ανδρίατες και τιμητικές επιγραφές στις βάσεις τους. Πολύ αργότερα, ο απόγονος του Χαιρήμωνα ο Πυθόδωρος, ως γνήσιος κοσμοπολίτης της εποχής, ήταν φίλος εγκαρδίος του Πομπτιού, αλλά παραδέμενος και του εχθρού του Αύγουστου. Η κόρη του μάλιστα, η Πυθόδωρις, έγινε παρουσία των οικοδομικών στοιχείων των χρόνων της Ρωμαιοκρατίας. Είναι δηλαδή μια πόλη αρκετά μεγάλη, με μνημειακού χαρακτήρα αρχιτεκτονήματα, και πολεοδομικό σύστημα ενταγμένο αρμονικά στη γεωμορφολογία της περιοχής. Κυριαρχούν εντυπωσιακές και ευφάνταστης σύλληψής τεχνικές κατασκευές και οικοδομήματα, όπως στην Πέργαμο όπου αναπτύσσεται ένα πρωτοφανές σύστημα εκτεταμένων ανδήλων στα οποία εδράζονται τα θαυματά μηνιαία της, ή στην Έφεσο, όπου μεταξύ άλλων έγιναν και μεγάλα αποστραγγιστικά έργα, για να δημιουργηθεί ο κατάλληλος χώρος για τον γιγαντιαίων διαστάσεων ναό, το Αρτεμίσιο, ένα από τα επιτά θαύματα του αρχαίου κόσμου.

Η αρχαία πόλη

Εκτός από την ιστορία της, ο Στράβων κάνει και μια περιγραφή της Νύσας αναφερόμενος στα σημαντικά δημόσια οικοδομήματα της: εξαρτώντας τα μάλιστα μεταξύ τους. Η εξαιρετική διατήρηση των υπολειμμάτων της αρχαίας πόλης, που βρίσκεται κοντά στο Σουλτανήσαρ, 30 χλμ. ανατολικά από το Αιδίνη, μετατρέπει, ως μπορούσε να ειπωθεί, τη διήγηση του γεωγράφου στο σύγχρονο ταξιδιωτικό περιηγητικό κείμενο: «Η Νύσα είναι χτισμένη στα κράτεδα της Μεσσηνίδος και μάλιστα πιο πολύ προς το βούνο. Επειδή την δι-χοτομεί βαθιά χαράδρα, είναι σα να πρόκειται για

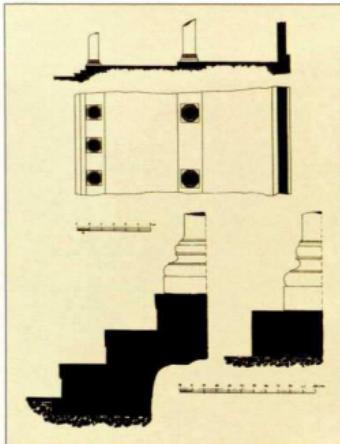
δύο πόλεις που όμως ενώνονται με γέφυρα. Την πόλη την στολίζει αμφιθέατρο κάτω από το οποίο διοχετεύονται σε αγωγό [και απομακρύνονται] τα νερά του φαραγγιού. Κοντά στην μια πλευρά του θεάτρου βρίσκεται το γυμνάσιο των νέων, ενώ στην άλλη [βρίσκονται] η αγορά και το γεροντικό θώας και στης Τράλλεις, έται και στη Νύσα προς τα νότια απλώνεται πεδιάδα»¹⁶.

Η Νύσα (εικ. 2) βρίσκεται στο βόρειο τμήμα της πεδιάδας του ονομαστού ποταμού Μαιανδρου, 4 χλμ. μακριά του. Η πόλη βρίσκεται σε περιοχή εντελώς ανυδρη και γι' αυτό οι Νυσαίς προμήθευναν το νερό από εντυπωσιακό υδραγωγείο που κατέληγε σε κολοσσιάμια διαστάσεων δεξαμενή, η οποία σώζεται στα βόρεια του θεάτρου¹⁷.

Στη Νύσα διατηρούνται τα γνώριμα παραδοσιακά χαρακτηριστικά μιας τυπικής ελληνιστικής πόλης με έντονη παρουσία των οικοδομικών στοιχείων των χρόνων της Ρωμαιοκρατίας. Είναι δηλαδή μια πόλη αρκετά μεγάλη, με μνημειακού χαρακτήρα αρχιτεκτονήματα, και πολεοδομικό σύστημα ενταγμένο αρμονικά στη γεωμορφολογία της περιοχής. Κυριαρχούν εντυπωσιακές και ευφάνταστης σύλληψής τεχνικές κατασκευές και οικοδομήματα, όπως στην Πέργαμο όπου αναπτύσσεται ένα πρωτοφανές σύστημα εκτεταμένων ανδήλων στα οποία εδράζονται τα θαυματά μηνιαία της, ή στην Έφεσο, όπου μεταξύ άλλων έγιναν και μεγάλα αποστραγγιστικά έργα, για να δημιουργηθεί ο κατάλληλος χώρος για τον γιγαντιαίων διαστάσεων ναό, το Αρτεμίσιο, ένα από τα επιτά θαύματα του αρχαίου κόσμου.

Έκτος όμως από την ιδιόμορφη γεφύρωση, που είναι στερεή και ανθεκτική για να δεχτεί επώνων της το αμφιθέατρο μήκους 192 μ. και πλάτους 44 μ., που χωρούσε τριάντα χιλιάδες θεατές, ο δύο λόφοι πάνω στους οποίους είναι χτι-

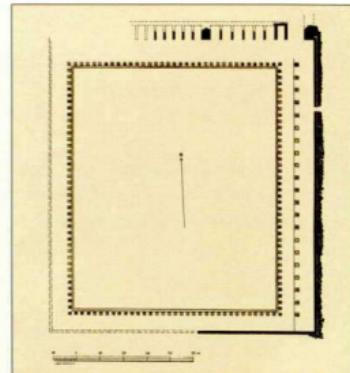
6. Η αγορά της Νύσας.
Αριστερό ορίζοντογραφία
και δεξιό κατώψη και τομές
της αναστολικής στοάς
(Diest 1913, πλ. II).

σέμενη η Νύσα, ενώνονται μεταξύ τους με δύο γέφυρες (εικ. 3-5). Η υπόγεια σήραγγα μήκους 115 μ., που διοχετεύει τα χειμαρρώδη ύδατα, πριν από το αμφιθέατρο, περνάει μπροστά από το θέατρο, σε περιοχή δηλαδή που στην αρχαιότητα ήταν το κέντρο της πόλης (κάτω από το σημερινό πάρκινγκ αυτοκινήτων).

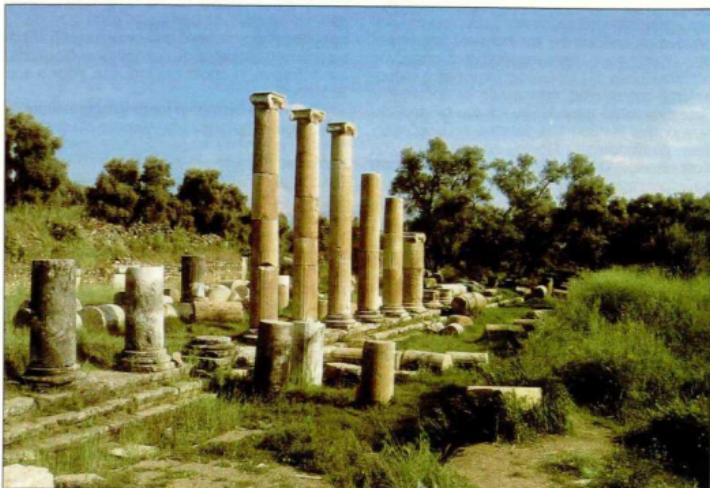
Τα μνημεία

Τα ερείπια των κυριότερων μνημείων της Νύσας, πολλά εκ των οποίων ήταν ορατά, ερευνήθηκαν

τα πρώτα χρόνια του 20ού αιώνα¹⁸ από ομάδα Γερμανών, αποτελούμενη από τον τοπογράφο W. v. Diest, τον αρχαιολόγο H. Pringsheim και τους αξιωματικούς Graeflinghof και v. Coler. Τότε, εκπονήθηκε το τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας πόλης και έγιναν και οι πρώτες απεικονίσεις των μνημείων της.

To 1921 και το 1922 ο K. Kourousiotis πραγματοποίησε συμπληρωματικές ανασκαφές σε δύο μνημεία της Νύσας, την αγορά και το γεροντικό. Με τις αρχαιολογικές ερευνές εντοπίστηκαν και αποκαλύφθηκαν τα μνημεία της Νύσας, που αναφέρει ο Στράβων, καθώς και οι θέμες και η βιβλιοθήκη, για τα οποία ο γεωγράφος δεν κάνει λόγο. Το μεγαλύτερο και το περισσότερο εντυπωτιστικό μνημείο της Νύσας ήταν ασφαλώς η αγορά

7. Η μερικώς αναστηλωμένη
αναστολική στοά
από τα νοτιοανατολικά
με αναστηλωμένους κίονες
της εξωτερικής κιονοστοιχίας.
Λήψη από τα νοτιοανατολικά.

(εικ. 6, 7), ενώ βέβαια δεν έλειπε από την πόλη το θέατρο (εικ. 8, 10), στην προέκταση των άκρων του οποίου βρίσκονταν το γυμνάσιο (εικ. 9) και το γεροντικό (εικ. 11-13).

Η βιβλιοθήκη της Νύσσας θεωρείται η σημαντικότερη της Μικράς Ασίας μετά τη βιβλιοθήκη του Κέλουσου στην Έφεσο. Έχει δύο ή, ίσως, τρεις ορόφους (εικ. 14) με ειδικά κενά πιών από τα ράφια για τον αερισμό του χώρου και για την αντιμετώπιση της υγρασίας που θα μπορούσε να βλάψει τους παπύρους και τις περγαμηνές.

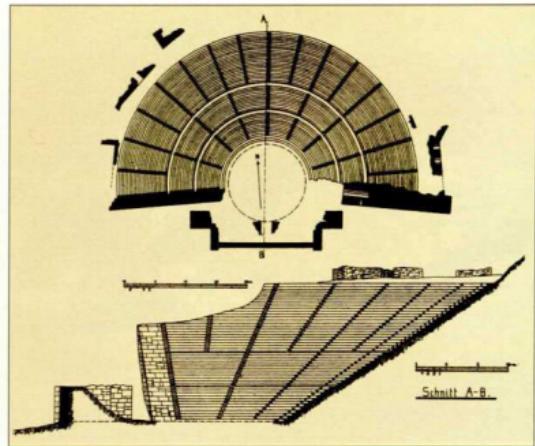
Μετά τη Ρωμαιοκρατία η Νύσσα άκμασε καὶ κατά τους χριστιανικούς χρόνους. Τον θα αιώνα μάλιστα, επί Ιουστινιανού, ήταν μάια από τις 43 πόλεις της επαρχίας της Ασίας και εδρά επισκοπού υπό τον μητροπολίτη της Εφέσου, όπως αναφέρεται από τον Ιεροκλέα¹⁹. Εκτός από τα ερείπια εκκλησιών, ταφικών μνημείων και τεχνικών έργων των χριστιανικών και βυζαντινών χρόνων, νομίσματα και επιγραφές τεκμηριώνουν τη ζωή της πόλης μετά την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας²⁰.

Τη Νύσσα την κατέλαβαν οι Σελτζουκοί κατά το τέλος του 13ου αιώνα και οι κάτοικοί της σφαγιάστηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν.

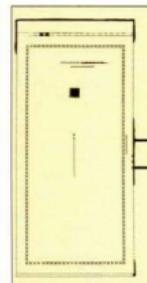
Η αγορά

Χαρακτηριστικό μνημείο της πόλης είναι η αγορά, που αποτελείται από τέσσερις στοές ιδρυμένες γύρω από μια τετράγωνη πλατεία διαστάσεων 105x89 μ.

Η ανατολική στοά της αγοράς, με τρίβαθμη κρηπτίδα στην κύρια όψη της, είναι από «αρμαροειδή τιτανώλιθο» και έχει πλάτος 15.6 μ. Έχει διπλή ιωνική κιονοστοιχία και δωμάτιο στο πιών μέρος της, το οποίο είναι με θύρα και παράθυρο. Η βόρεια στοά είχε επίσης δύο σειρές ιωνικών κιόνων, ενώ η δυτική και η νότια είχαν από μια δωρική κιονοστοιχία²¹. Οι κίονες της εστερεής κιονοστοιχίας

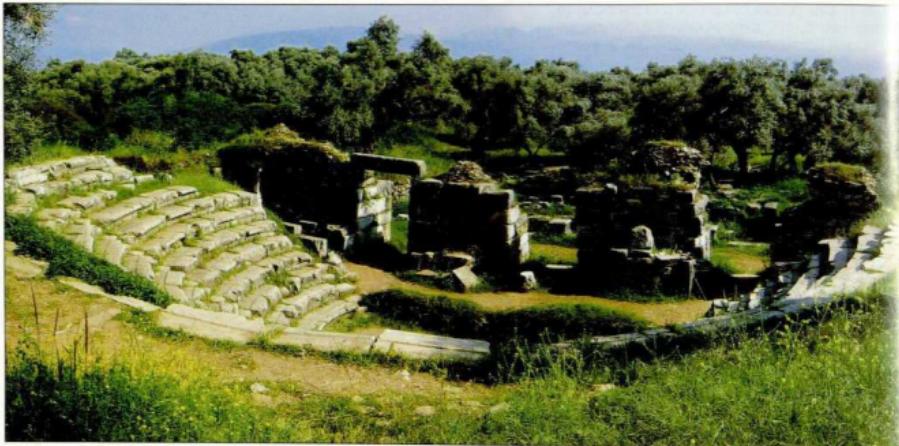

8. Το θέατρο της Νύσσας (Diest 1913, πλ. 3), κάτωφθι και τομή. Το κοίλο, λιγό μεριδιανό από πρώτο έπος το 23 βαθμίδες στο κάτιον μέρος, και 26 στο άπων. είχε θολωτές επαύσεις, στα άκρα του. Η διάμετρος της οργήστρας ανέρχεται στα 27 μ. Η σκηνή κατασκευή έφερε αναγλυφικές παραστάσεις με σκηνές από τη ζωή του Διονυσίου.

9. Κάτωφθι του γυμνασίου της Νύσσας (Diest 1913, πλ. V).

10. Το κοίλο του θεάτρου της Νύσσας από τα νοτιοδυτικά.

11. Νύσα. Το γεροντικό φωτογραφημένο από τα βόρεια.

νόκρανο ο αράβδωτος εκεί τελευταίος σπόνδυλος. Οι κίονες της εσωτερικής κιονοστοιχίας ήταν εντελώς όμοιοι με τους κίονες της εξωτερικής, αλλά μεγαλύτερων διαστάσεων.

Το γεροντικό

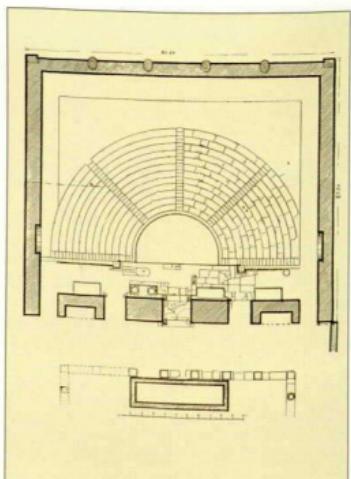
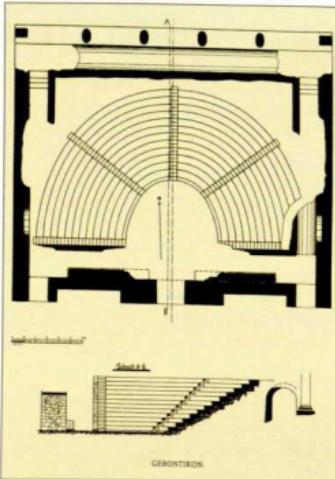
Το γεροντικό, το κτήριο στο οποίο συνεδρίαζε ένα δημόσιο σώμα ανάλογο της Βουλής²², η Γερουσία, ήταν τετραγωνικής κάτωψης, διαστάσεων 27,45x23,50 μ., και είχε πολλές ομοιότητες με τα βουλευτηρία άλλων πόλεων.

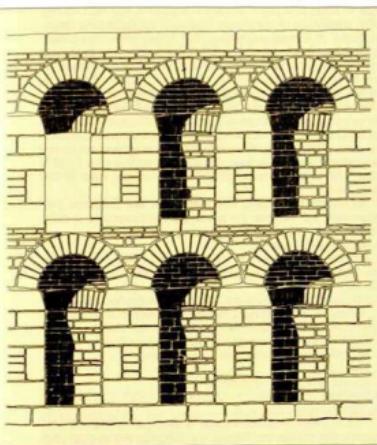
Η είσοδος γινόταν από πέντε θύρες ανοιγμένες στον απέναντι από το κοίλο, νότιο τοίχο του οικοδομήματος, ο οποίος εντυπωσιάζει με την περιτεχνή ορθόμαρμψωση και τα εξαιρετικού πλούτου διακοσμητικά στοιχεία που στολίζουν τα αρχιτεκτονικά του μέλη. Ανάμεσα στις θύρες υπήρχαν αγάλματα, μέσα σε κιονοκόσμητες ναϊσκομορφες κατασκευές²³, που εδράζονταν σε ενεπίγραφα βάθρα.

Το άγαλμα του Μάρκου Αυρήλιου, όπως μας πληροφορεί η ελληνική επιγραφή στο βάθρο του, βρεθήκε στην ανασκαφή του Κουρουνιώπη (εικ.

12. Κάτωψη του γεροντικού (Diest 1913, πλ. 3), σε κάτωψη και τομή σχεδιάζονται οι διάδρομοι στους οποίους εδράζονταν οι υψηλότερες βαθμίδες των εδωλίων.

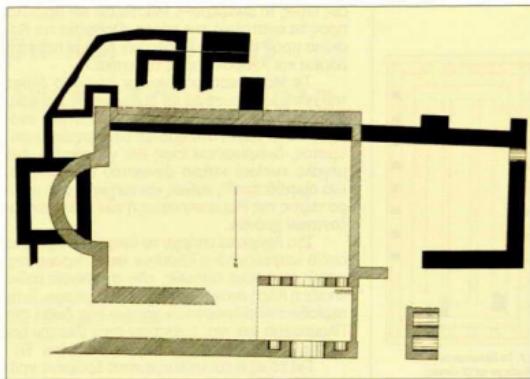
13. Το γεροντικό. Κάτωψη μετά τις ανασκαφές του 1922 (Κουρουνιώπη 1922, σ. 240, εικ. 10). Με τις 12 σειρές καθηματών του κτηρίου μπορούν να στεγάσει 600-800 πολίτες.

16). Το υλικό κατασκευής του νότιου τοίχου προέρχοταν από άλλο αρχαιότερο κτήριο. Νότια από την πρόσοψη του γεροντικού υπήρχε στοά της οποίας το δάπεδο ήταν διακοσμημένο με ψηφιδωτό με γεωμετρικά σχέδια.

Η Νύσα, με την αγορά, το γυμνάσιο, το γεροντικό, το θέατρο και το υδραγωγείο, δινει με πληρότητα την εικόνα των συνθετικών στοιχείων της αρχαϊκής ελληνικής πόλης. Προσθέτοντας μάλιστα τα μεταγενέστερα οικοδομήματα, των θερμών, του αμφιθέατρου και της βιβλιοθήκης, που διέθετα στα χρόνια της Ρωμαιοκρατίας, γίνεται αντιλη-

πή η σημασία αλλά και ο δυναμισμός της πόλης.

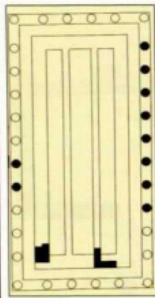
Ο Κουρουνιώτης ήταν βέβαιος ότι η Νύσα των ελληνιστικών χρόνων οικοδομήθηκε επάνω ή κοντά σε αρχαιότερη πόλη την οποία, όμως, ούτε ο Pringsheim ούτε ο ίδιος εντόπισε. Οπως προαναφέρθηκε, από την τεχνοτροπία των μνημείων που ερευνήθηκαν, όπως το γεροντικό, οι στοές της αγοράς και ίσως το θέατρο, προκύπτει ότι είναι ιδρυμένα πριν από την επικράτηση των Ρωμαίων²⁴.

Τα Μάσταρα, τα Αχάρακα και το Πλοιτώνειο

Όπως λέει ο Στράβων, στην ευρύτερη περιοχή της Νύσας υπήρχαν τα πολισμάτα, οι «κατοικί-

16. Το άγαλμα του Μάρκου Αυρηλίου, όπως βρέθηκε στην ανασκαφή, και πιο ώρια το ενεπίγραφο βάθρο και οι δάστες των κιονών της ναϊσκόδωμοφής κατασκευής (Κουρουνιώτης 1922ο, σ. 48 εικ. 34).

17. Το Πλουτώνιο.
Νάρα με 6x12 κίονες,
προσαντολημένος
κατά τον δένων βορρά -
νότον. Κόπτων (Diest
1913, σ. 59, εικ. 29).

αι., όπως τα αναφέρει²⁵. Μάσταυρα και Βριόυλα προς τα ανατολικά της πόλης, Ορθωσία και Κοσκίνα προς τα νότια, Αρόμα και Λειμών προς τα βορεία και Αχάρακα προς τα δυτικά.

Τα Μάσταυρα εκτείνονταν στις δύο όχθες του ποταμού Χρυσορροά. Σύμφωνα με τον Κουρουνίτη, που δημόσιεψε την ερευνήσεις ανασκαφικό το χώρο, στα ερείπια του αρχαίου πολισμάτος, διακρίνονταν ίσως ένα γυμνάσιο²⁶, ένα μεγάλο κυκλικό κτήριο ανώνυμου προσρομίου, ένα αμφιβέστρα²⁷, καθώς και τμήματα από ισχυρό τείχος της Ρωμαιοκρατίας ή των πρώιμων βυζαντινών χρονών.

Στα Αχάρακα υπήρχε το ονομαστό ιερό στο οποίο λατρεύονταν οι Πλούτων και η Περσεφόνη, αφού, κατά τους Νυσαείς, εδώ στο Νύσιο πεδίο έπαιζε η Κόρη όταν την απήγαγε ο Πλούτων. Σπήν περίοδο των ελληνιστικών χρονών είχε δοθεί στο Πλούτωνιο, και κατ' επέκταση στην ίδια την πόλη της Νύσας, το προνύμιο της ασύλιας (εικ. 17).

Για το ιερό και τα λατρευτικά δρώμενα γράφει ο Στράβων: «...στον δρόμο που συνδέει τις Τράλλεις με την Νύσα και πλησιέστερα στη δεύτερη, στην οποία ἀλώπεκος και αντικεῖ, βρίσκεται η κώμη Αχάρακα όπου [υπάρχει] το Πλούτωνιο με αειθάλεια ἄλσος και το ιερό του Πλούτωνα και της Περσεφόνης καθώς και, πάνω από το ἄλσος, το αειθάλιαστο Χαρωνίο σπήλαιο. Λέγεται ότι εδώ έχρονται οι πάχοντες και παραμένουν στην κώμη κοντά στην οπήλαια μαζί με ἐμπειρους ιερείς οι οποίοι κοιμούνται για αυτούς και από τα άνεμα που βλέπουν ρυθμίζουν τη θεραπεία τους... Συχνά οι ασθενεῖς οδηγούνται μέσω στην οπήλαια και μένουν εκεί σιωπηλοί σαν τα αγριάμα στη φωλιά τους χωρίς τροφή για πολλές ημέρες. Μερικές φορές οι ασθενεῖς προσέχουν τα δικά τους άνεμα, αλλά συμβουλεύονται και τους ιερείς για τα νους καθοδηγήσουν στην μυσταγωγία. Για όλους τους υπόλοιπους, ο τόπος είναι απαγορευμένος, και ολεύθειος. Κάθε χρόνο γίνεται πανηγυρί στα Αχάρακα... Τότε ακριβώς το μεσημέρι οι νεοί και οι εφήβοι από το γυμναστήριο, γυναικείοι και αλευρεμένοι με λάδι παιρίνουν έναν τάυρο και βιαστικά τον οδηγούν στην οπήλαια όπου υπέρτερα από λίγο πέφτει και ξεψυχάει²⁸.

Μια τελετή δηλαδή, στην οποία, κατά τη γνωμον, θα μπορούσε να συσχετίσεται η αναγέννηση της φύσης με τον εορτασμό της ορήμης και της ρωμαϊκής της ερημίας, η οποία παίρνει τη δύναμη του ταύρου που, εντελώς αδύναμος πια, ξεψυχάει.

Σημειώσεις

* Το άρθρο αυτό, βασισμένο στη δημοσιεύση «Ανασκαφή στη Νύση τη επί Μαδάνη», Αρχαιολογικών Δελτίου 7 (1921-22), της Κωνσταντίνου «Ανασκαφή στη Νύση τη επί Μαδάνη», Αρχαιολογικών Δελτίου 7 (1921-22), σ. 1-88.

** Οι έγχρωμες φωτογραφίες της Νύσας οφείλονται στον Hajdar Dahim, μόνιμο κατοίκο Μυταλής.

1. Κουρουνίτης (χιός 1872-Αθήνα 1945). Γνωστός αρχαιολόγος και ακαδημαϊκός με πλούσιο συγγραφικό έργο, ταυτίζεται με τις ανασκαφές στην Ελευσίνα, τις οποίες δημόσιεψε από το 1917 έως το 1930 και με τις ανασκαφές σε περιοχές της Αρκαδίας, της Κιού, του Βόλου και της Μεσσηνίας, όπου αναστήνθησαν μεγάλες μεριδές μαζί με τον C. W. Blegen, εντόπισε το 1939 το ανάκτορο του Νέστορος, Χρημάτες δενδύνητος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, του Επαγγελματικού Μουσείου και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (1914-20 και 1925-33). Ο Κουρουνίτης, με υπεύθυνος των ανασκαφών στη Μικρά Ασία, ερεύ-

νηση τη Νύσα τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο, του 1921 και του 1922, παράλληλα με τον έλληνα θεμελιώτη της βυζαντινής αρχαιολογίας Γ. Α. Σωτηρίου (πλέον 1881-Αθήνα 1965), που αποκαλύπτει ανασκαφές τον βιβλιογράφο ναό του Ιωάννου του Θεολόγου στην Εφέσο, μετά την «Πρωτοβουλία» την επί Αθηναίων Αρχαιολογικής Έταιρεώς και δια δαπάνης της Υπηρετής Αρμόδιωσης Σύμβουλης...». Και οι δύο επιπλέον πραγματοποίησαν τις ανασκαφές τους μερικά και το τελευταίο δεκαετήριο του Αυγούστου 1922. Μα γιγάντια αρχαιολογική συνειδητή, και με δεδομένη στην ανασκαφή οδηγημένη εναντίον «εκερό γρύπων», οι δύο έλληνες αρχαιολόγοι μόλις γυρίστηκαν στην Αθήνα δημοσιεύουσαν τα χρονικά και τα πολεογόνα νόματα [Κουρουνίτης, 1922α σ. 8].

2. Νομισμάτα της εποχής των Σελευκιδών δεν βρέθηκαν στις ανασκαφές και φαίνεται ότι μόνον επι Ρωμαιοκρατία τη πόλη έκανε νόματα [Κουρουνίτης, 1922α σ. 8].

3. Κουρουνίτης, ό.π. σ. 1.

4. Στράβων, Γεωγραφία, ΙΔ, 460, 46. Η εργαγεία των κειμένων του Στράβωνα είναι βασισμένη στην μετάφραση των εκδόσεων Κάκτους.

5. Στο γιο του στρατηγού του Μεγάλου Αλεξανδρού Σέλευκου Ά, Αντίοχο (324-261 π.Χ.), δόθηκε το προσωνύμιο Σωτήρ πα τους Έλληνες της Μικρά Ασίας, από το ποι νίκησε τους Γαλάτες, συδόντας επί την επικράτεια των Σέλευκιδών.

6. ΒΛ. Στρατόν, Βιβλίοντας στο λ. «Αντίοχο».

7. Στράβων, ΙΔ, 660.

8. Κουρουνίτης, ό.π. σ. 6, εικ. 3.

9. Στράβων, ΙΔ, 650, 47.

10. Κουρουνίτης, ό.π. σ. 8.

11. Όπως αναφέρει ο Πλούταρχος, ο Μενεκράτης (100-150 μ.Χ.) έγραψε την ιστορία της Νίκαιας της Βιβλίων (Θρησκεία 26), ένα έργο από το οποίο μόνον έλαχίστα αποστόματα σώκανται.

12. Στράβων, ΙΔ, 650, 48.

13. Η σπουδαία αυτή εώριστη οικονομικά πόλη της Λιδίας, με τους πλούσιοτερους κατοίκους της Ασίας, σημαντικό πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο της αρχαιότητας που ιδρύθηκε από Αργείους και Τράλλεις Έρεχος [Στράβων, ΙΔ, 649], βρίσκοταν, όπως και η Νύση, στις υπηρεσίες της Μεσογείου και ήταν σε αρκετή μέτρη στην θρησκεία της Ρωμαιοκρατίας, καθώς και κατά τη βυζαντινή περίοδο. Οι Τράλλεις το 1310 μετονομάστηκαν σε Αΐδην, J. G. Droysen / P. H. S. Apostolides, Ιστορία των Διαδόχων του Μεγάλου Αλεξανδρού, Αθήνα 1993, σ. VII.

14. Κουρουνίτης, ό.π. σ. 68.

15. Στράβων, ΙΔ, 649, 43.

16. Στράβων, ΙΔ, 649, 43.

17. Κουρουνίτης, ό.π. σ. 20.

18. O. Walther v. Diesel πραγματοποίησε τις αρχαιολογικές του ανασκαφές στη Νύση, σε δύο ταξίδια του, το 1907 και το 1909, που οποιες δημοσιεύτηκαν στο Nyas ad Maendrum, Druck und Verlag von Georg Reimer, Berlin 1913.

19. Ιστορίας και γεωγραφίας των χρόνων του Ιουστινίανου που πριν από το 535 δημοσιεύτηκε τη «Συνέδρωμόν», συγγράμμα που καταρρύφεται στη 64 επαρχίας και τις 935 πόλεις του ανατολικού ρωμαϊκού κράτους;

20. Κουρουνίτης, ό.π. σ. 15-19, εικ. 7-12.

21. Στο ίδιο, σ. 26.

22. Το κτήριο είναι εντοπισμένο και ερευνήσει πρώτος ο Pringsheim (Diest, ό.π. σ. 36). Ο Κουρουνίτης προτάει για τη σημαντηριακή του ανασκαφή στην Ελευσίνα την οποία προσέχει στην Ερημία της Αργοστολίου, Καταβάσιμης, σε μικρές πόλεις από τις φυλακές της Ζάρης, Καρπενήσου, 1922α, ό.π. σ. 48.

23. Στο ίδιο, σ. 8.

24. Στράβων, ΙΔ, 650, 47.

25. Κουρουνίτης 1922, ό.π. σ. 252.

26. Στο ίδιο, σ. 4-5.

27. Στο ίδιο, σ. 253, εικ. 4-5.

28. Στράβων, ΙΔ, 650, 44.

Nyssa by River Meander

Thanos Papathanassopoulos

The author of the article considers the foundation of a Greek Archaeological School in Turkey more than necessary, since its objective can be the research of the extant monuments of the ancient Greek civilization in this Country. In addition, he refers briefly to the historical and archaeological interest that Nyssa presents, being the only one among the numerous ancient Greek towns of Asia Minor that was excavated during the years 1921-1922 by the Greek archaeologist K. Kourouniotis. The agora, the gymnasium, the theater and the aqueduct of Nyssa give a complete picture of the major components of the ancient Greek polis. If to these edifices we add the thermæ, the amphitheater and the library that decorated the city during the Roman period, then we can conceive the significance and vigor Nyssa once had.